

Iwona Tulwin

Kolegium Zarządzania i Finansów

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Zarys ewolucji roli państwa w życiu społeczno-gospodarczym a współczesne tendencje

---

Streszczenie

Ostatni kryzys finansowo-zadłużeniowo-gospodarczy uwidoczniał, że idee neoliberalizmu nie sprawdziły się. Niewłaściwie pojmowana wolność gospodarowania doprowadziła do wzrostu nierówności nie tylko między państwami, lecz także między grupami społecznymi. Co więcej, stworzyła korzystne warunki dla zjawisk patologicznych na słabo kontrolowanych rynkach finansowych. Artykuł stanowi próbę podsumowania aktualnych tendencji dotyczących roli państwa we współczesnej gospodarce, jak również trendów, które zdobyły popularność w drugiej połowie XX w. Podczas gdy w XX w. popularne były idee neoliberalne, tak na początku XXI w. mamy do czynienia z ich krytyką. W artykule zawarto idee przedstawione zarówno przez monetarystów, jak i szkołę wyboru publicznego, szkołę austriacką, libertarian, przedstawicieli ekonomii podaży, a także zwolenników państwa minimalnego. Przedstawiony w artykule zarys ewolucji roli państwa w życiu społeczno-gospodarczym pokazuje, że jego rolę wyznaczała nie tylko aktualna kondycja gospodarki, lecz także przeszłe wydarzenia.

Słowa kluczowe: neoliberalizm, kryzys finansowo-zadłużeniowo-gospodarczy, rola państwa w gospodarce

---

1. Wprowadzenie

Fundamentalnym problemem w ekonomii jest określenie roli państwa w życiu społeczno-gospodarczym. Aby właściwie wyważyć argumenty zwolenników aktywnego państwa i ich oponentów celowe wydaje się spojrzeć na trendy obrazujące zarys jego ewolucji w XX i XXI w. Zagadnienie jest na tyle znaczące, że stanowi ono przedmiot zainteresowania wielu autorów polskich i zagranicznych¹. Celem artykułu jest jedynie ograniczone wskazanie roli państwa w kontekście doświadczeń ostatniego kryzysu finansowo-zadłużeniowo-gospodarczego. Dodatkowo, rangę problemu podnosi również dynamiczna sytuacja polityczna, w tym także kryzys imigracyjny. W aktualnych okolicznościach, nie lekceważąc rywalizacji neoliberalnego kapitalizmu z kapitalizmem państwowym, należy stwierdzić, że to nie ta dychotomia będzie miała znaczenie dla przyszłości². Obecną rolą państwa jest bezustanna adaptacja do nowych wyzwań i nowych warunków społeczno-ekonomicznych, które powinna antycypować teoria.

2. Współczesne trendy na przełomie wieków XX i XXI

W literaturze przedmiotu można spotkać się ze stwierdzeniami, że to właśnie wynaturzony neoliberalizm oraz niewłaściwe pojęcie wolności gospodarczej leżą u podłoża obecnego kryzysu³. Lata 90. XX w. oraz początek XXI w. to czas, w którym coraz częściej pojawiała się krytyka neoliberalnej myśli ekonomicznej. W sporze zwolenników i przeciwników aktywności państwa w życiu społeczno-gospodarczym szczególnie przejrzyste stanowisko zajął m.in. J. Stiglitz⁴. Postępująca globalizacja wprowadziła według niego wiele pozytywnych zmian, ale również wiele rodzajów

---

¹ Artykuł opracowano na podstawie literatury polskiej i anglojęzycznej.

² Szerzej: W. Ziółkowska, *Niektóre aspekty finansów publicznych i zrównoważonego rozwoju w Unii Europejskiej*, w: *Finanse w polityce makroekonomicznej państwa*, red. S. Owsiak, Wydawnictwo UE w Krakowie, Kraków 2014, s. 73.

³ Szerzej: S. Owsiak, *Społeczny wymiar kryzysu – lekcja dla przyszłości*, http://www.pte.pl/pliki/2/11/Artykul_SOwsiak.pdf, wrzesień 2015.

⁴ Wraz z G. Akelroffem i G. Spencem J. Stiglitz jest przedstawicielem nowej ekonomii informacji, mówiącej o tym, że państwo musi się zmierzyć z barierami w sferze informacyjnej, dlatego też prowadzenie polityki gospodarczej jest utrudnione. Za analizę rynków charakteryzujących się asymetrią informacji J. Stiglitz, G. Spence oraz G. Akelrof zostali uhonorowani Nagrodą Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w 2001 r.

ryzyka, na które narażone są jednostki słabsze⁵. W *Globalizacji* J. Stiglitz podkreślił, że zalecenia sformułowane przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy (Konsensus Waszyngtoński) sprawdziły się w krajach wysoko rozwiniętych gospodarczo, lecz nie były adekwatne dla krajów mniej rozwiniętych (kraje Ameryki Łacińskiej, Azja i Afryka)⁶. Zadaniem współczesnych państw jest walka z ubóstwem oraz z nierównościami ekonomicznymi. Zdaniem J. Stiglitz zbytnie mało uwagi poświęcono w teorii neoliberalnej ekonomii kwestiom kapitału społecznego, stabilności społecznej, przeciwdziałaniu biedzie, a zbyt wiele makroekonomii⁷. Nie ma takiego systemu rynkowego, który – mimo globalizacji – mógłby zapewnić stabilność społeczną bez udziału państwa. Zaznaczył, że kryzys, który rozpoczął się w latach 2007–2008, jest konsekwencją propagowania idei sprzyjających eliminacji wielu regulacji i systemów prawnych, których obecność sprawiłaby, że rynki funkcjonowałyby bardziej efektywnie⁸.

Radykalnie o neoliberalnej ekonomii wypowiada się antyglobalista N. Chomsky, który uważa, że przyczyniła się ona do wzrostu zadłużenia państw, nierówności oraz kryzysu demokracji. Dominację nad państwem przejęły grupy interesu (tj. związki zawodowe, ugrupowania polityczne i biznesowe) oraz wielkie korporacje. Z kolei według J. Gray ekonomia neoliberalna nie zapewniła ładu moralnego i równomiernego rozwoju gospodarczego na świecie⁹.

W wyniku popularności idei neoliberalnych oraz Konsensusu Waszyngtońskiego oddzielono instytucjonalnie władze monetarne od władz fiskalnych¹⁰. Pojawiła się

---

⁵ *Economics for an imperfect world*, eds. R. Arnott, B. Greenwald, R. Kanbur, B. Nalebuff, The Massachusetts Institute of Technology, Londyn 2003, s. 598.

⁶ Konsensus Waszyngtoński – dokument powstały pod koniec lat 90. XX w., stanowiący kanon polityki gospodarczej Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego. Podkreślał znaczenie takich czynników, jak: dyscyplina fiskalna, reorientacja wydatków publicznych, reformy podatkowe, liberalizacja finansowa, ujednoczenie i konkurencyjność kursów walutowych, liberalizacja handlu, otwarcie na bezpośrednie inwestycje zagraniczne, prywatyzacja, deregulacja oraz zapewnienie praw własności. W Konsensusie Waszyngtońskim określono zalecenia dla transformujących się krajów Europy Środkowej i Wschodniej, Ameryki Łacińskiej oraz Afryki, na podstawie których państwa transformujące się mogły liczyć na wsparcie finansowe Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Konsensus Waszyngtoński zakładał, że skutecznie przeprowadzane reformy wymagają skoordynowanego działania różnych organów władzy wykonawczej. Był więc to nowy sposób postrzegania roli państwa w gospodarce.

⁷ Szerzej: J. Stiglitz, *Globalization and its discontents*, Penguin Books, Londyn 2002, s. 156–158.

⁸ Szerzej: *Government and markets: toward a new theory of regulation*, eds. E. Balleisen, D. Moss, Cambridge University Press, Nowy Jork 2009, s. 22–26.

⁹ *The political theory of John Gray*, eds. J. Horton, G. Newey, Taylor & Francis Group, Londyn, Nowy Jork 2007, s. 32.

¹⁰ J. Czekaj, S. Owsiak, *O potrzebie rewizji paradygmatu o autonomii polityki monetarnej i polityki fiskalnej*, w: *W kierunku nowego ładu świata finansów*, red. J. Nowakowski, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2015, s. 123.

koncepcja polityki pieniężnej bazującej na niezależności banku centralnego i stabilnej inflacji. Zadaniem polityki pieniężnej było utrzymanie wartości pieniądza, zaś polityki fiskalnej – utrzymanie sektora finansów publicznych. Jak podkreślają J. Czekaj i S. Owsiak, polityka makroekonomiczna krajów strefy euro oparta na założeniach neoliberalnej doktryny zakładającej autonomiczność polityki fiskalnej i monetarnej okazała się nieskuteczna, w szczególności w obliczu niwelowania zjawisk kryzysowych w gospodarce¹¹. Żadna z tych polityk nie jest w stanie samodzielnie realizować celów takich, jak wzrost gospodarczy, niska inflacja, niskie bezrobocie oraz bezpieczeństwo wewnętrzne sektora finansowego, czy ekonomiczne i finansowe bezpieczeństwo zewnętrzne¹².

Jednym z krytyków myśli neoliberalnej jest również noblista P. Krugman, który w swojej książce *Sumienie liberala* (ang. *The Conscience of a Liberal*) skrytykował m.in. nadmierną deregulację sektora bankowego, znoszenie barier handlowych na rynkach finansowych oraz przewidział kryzys powstały wskutek nierówności dochodowych w społeczeństwie, którego zażegnanie wymaga interwencjonizmu państwowego¹³.

W rozważaniach dotyczących roli państwa w gospodarce należy jeszcze zwrócić uwagę na poglądy T. Piketty'ego. W swoim *Kapitale w XXI wieku* dokonał analizy współczesnej sytuacji społeczno-gospodarczej w kontekście nierówności dochodowych w warunkach wolnego rynku, który zamiast ograniczać, potęgował je. Zainspirowany poglądami K. Marksa, w celu zwalczania nierówności zaproponował opodatkowanie najwyższych dochodów na poziomie 80%, podatek spadkowy oraz globalny podatek majątkowy. Jest zdecydowanym przeciwnikiem współczesnego liberalizmu¹⁴.

---

¹¹ Przejawem neoliberalnego podejścia w polityce fiskalnej były m.in. zalecenia obniżania obciążeń podatkowych podmiotów (w szczególności przedsiębiorstw), spłaszczanie progresji podatkowej, a w krańcowym ujęciu wprowadzanie podatków liniowych. Zakładano, że obniżka podatków zrekomensowana będzie ograniczeniami w wydatkach publicznych. Szerzej: J. Czekaj, S. Owsiak, *O potrzebie...*, op.cit., s. 138.

¹² Ibidem, s. 137.

¹³ Szerzej: P. Krugman, *The Conscience of a Liberal*, W.W. Notron & Company, Nowy Jork 2007, s. 7–10.

¹⁴ Szerzej: T. Piketty, *Kapitał w XXI w.*, Wydawnictwo Krytyka Polityczna, Warszawa 2015.

3. Nurt liberalny w historii myśli ekonomicznej w XX w.

Należy pamiętać, że pojawienie się oraz popularność nurtu neoliberalnego nie było zjawiskiem nagłym, lecz reakcją na kryzysy ekonomiczne lat 70. XX w. i kształtowało się przez kolejne dziesięciolecia.

Do lat 80. XX w. nikt nie zakwestionował poglądów J.M. Keynesa. Destabilizacja systemu z Bretton Woods i kryzysy naftowe doprowadziły do nasilenia tendencji inflacyjnych, wobec których narzędzia keynesistów były nieskuteczne. Okazało się, że polityka gospodarcza prowadzona zgodnie z założeniami keynesistów miała swoje ograniczenia. Nastąpił wzrost bezrobocia i inflacji, co otrzymało nazwę stagflacji¹⁵. Okoliczności te stworzyły dobre warunki rozwoju poglądów monetarystów, szkoły austriackiej i libertarian. Lata 70. XX w. to okres rozwoju gospodarki mieszanej, w ramach której zadania państwa stopniowo się rozszerzały – państwo zaczęło realizować coraz liczniejsze funkcje socjalne i gospodarcze. Akceptowano rosnącą inflację w zamian za utrzymanie państwa opiekuńczego, chroniącego obywateli przed negatywnymi czynnikami historyczno-politycznymi, oraz niższe bezrobocie¹⁶.

Do głosu doszedł M. Friedman, który w swojej pracy *Studia nad ilościową teorią pieniądza* (ang. *Studies in the quantity theory of money*) przedstawił państwo jako arbitra, a nie uczestnika życia gospodarczego¹⁷. Jako liberał czerpał z dorobku A. Smitha oraz J.S. Milla i przyczynił się do reaktywacji myśli liberalnej. Za kluczową rolę państwa uważał jedynie kwestię obrony narodowej, ochronę prawa, zapewnienie porządku wewnętrznego, przestrzeganie praw własności oraz przeciwdziałanie inflacji poprzez zmniejszenie ilości pieniądza w obiegu i utrzymywanie stałego tempa przyrostu jego podaży, niezależnie od sytuacji gospodarczej (ang. *monetary rule*)¹⁸.

---

¹⁵ Rozszerzeniem keynesizmu była szkoła myśli ekonomicznej zwana nową ekonomią keynesowską. Stanowiła ona modyfikację oryginalnych idei J.M. Keynesa w obliczu krytyki w latach 80. XX w. M. Friedmanna oraz R. Lucasa w warunkach kryzysów gospodarczych obecnych w latach 80. XX w. Szkoła nowej ekonomii keynesowskiej zakłada m.in. lepkość płac, podczas gdy przedstawiciele ekonomii nurtu klasycznego zakładają swobodę i szybkość dostosowywania się cen. Należy również wymienić neokeynesizm, który stanowił syntezę postulatów szkoły keynesowskiej oraz monetarystów. Szkoła ta uznawała ingerencję państwa za dopuszczalną w obliczu kryzysu, w celu doprowadzenia gospodarki do równowagi w krótkim okresie, przy pełnym wykorzystaniu czynników produkcji. Do głównych przedstawicieli neokeynesizmu należą: J. Hicks, J. Tobin, P. Samuelson, F. Modigliani, R.J. Shiller.

¹⁶ Szerzej: M. Olson, *The rise and decline of nations. Economic growth, stagflation and social rigidities*, Yale University Press, New Haven, Londyn 1982, s. 1–3.

¹⁷ Zob. P. Ptak, *Ile państwa w gospodarce? Milton Friedman o ekonomicznej roli państwa*, C.H. Beck, Warszawa 2008, s. 43.

¹⁸ *Regulowana gospodarka rynkowa. Wybór materiałów do studiowania polityki gospodarczej*, red. U. Kalina-Prasznik, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2007.

Uważał, że wykraczająca poza te obszary interwencja państwa może przynieść jedynie negatywne skutki. Sprzeciwił się stosowaniu przez państwo działań uznaniowych w celu pobudzania koniunktury. Można przypuszczać, że idea deregulacji promowana przez tę szkołę przełożyła się w rzeczywistości na deregulację rynków finansowych, a także narodziny fundamentalizmu rynkowego. Przez niektórych jest on oskarżany o przyczynienie się do kryzysu ekonomiczno-finansowego, który rozpoczął się w latach 2007–2008¹⁹. M. Friedmann oraz G. Stigler są głównymi przedstawicielami tzw. szkoły chicagowskiej, której dwoma głównymi założeniami było to, że neoklasyczna teoria cen stanowi uzasadnienie postępowania podmiotów gospodarczych oraz że mechanizm wolnego rynku efektywnie alokuje zasoby²⁰. Również krytycznie wobec zaangażowania państwa w gospodarkę wypowiedzieli się przedstawiciele nowej ekonomii klasycznej, nazywanej również skrajnym monetaryzmem bądź szkołą racjonalnych oczekiwań²¹.

Ekonomia podaży, monetaryzm oraz teoria racjonalnych oczekiwań składają się na współczesny liberalizm ekonomiczny. Zwolennicy ekonomii podażowej, podobnie jak monetarzyści, podkreślali brak konieczności szerokiego zaangażowania państwa w życie gospodarcze. Jednak w przeciwieństwie do monetarystów opowiedzieli się za innymi narzędziami stabilizacji gospodarki i podaży pieniądza. Uważali, że zapewnienie wysokiego poziomu produkcji uzależnione jest od skłonności ludzi do pracy, a pośrednio – od krańcowej stopy podatkowej²². Właściwa polityka państwa powinna więc polegać na stymulowaniu podaży, poprzez kreowanie bodźców do podejmowania indywidualnej inicjatywy. Zmniejszony wymiar opodatkowania mógłby prowadzić do wzrostu oszczędności, inwestycji, zatrudnienia i produkcji.

¹⁹ Szerzej: V. Tanzi, *Government versus market. The changing economic role of the state*, Cambridge University Press, Nowy Jork 2011, s. 312–313.

²⁰ Zarówno M. Friedmann, jak i G. Stigler byli laureatami nagrody Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii (odpowiednio w latach 1976 i 1982). Sam G. Stigler zaś zajmował się problematyką rynku pracy oraz wyborem publicznym. Wskazywał, że państwo poprzez swoje regulacje nie zawsze ma na celu dobro jednostki, lecz chroni interesy producentów.

²¹ W odróżnieniu od monetarystów, poglądy te były jeszcze bardziej radykalne. Głównymi przedstawicielami nowej ekonomii klasycznej są: R.E. Lucas, T. Stargent, R. Barro. Według nich rynki działają efektywnie poprzez dostosowania zachodzące po stronie elastycznych cen i płac. Hipoteza racjonalnych oczekiwań zakłada, że uczestnicy rynku mają pełną informację na podstawie zdarzeń z przeszłości, informacji aktualnych oraz przewidywań, a więc przypuszczalnie dysponują pełną informacją. Stąd polityka państwa jest nieskuteczna, wręcz zbędna. Rola państwa więc powinna być ograniczona do tworzenia ogólnych reguł gospodarowania, stabilizacji cen i stymulowania podażowej strony gospodarki.

²² Zgodnie z koncepcją krzywej A. Laffera, głównego reprezentanta ekonomii podaży, zwiększenie krańcowej stopy podatkowej powoduje nie tylko zmniejszenie wpływów do budżetu państwa, lecz także zmniejszenie podaży w gospodarce, spowodowane spadkiem skłonności ludzi do podejmowania pracy, niższą wydajnością pracy i rozszerzeniem szarej strefy w gospodarce.

Zwolennicy ekonomii podaźowej upatrywali w wolnej konkurencji najdoskonalszy mechanizm alokacji zasobów, stąd sprzeciw wobec aktywnej roli państwa. Ekonomia podaży (inaczej zwana reaganomiką w Stanach Zjednoczonych, a thatcheryzmem w Wielkiej Brytanii) była najbardziej popularna na przełomie lat 70. i 80. XX w. Recesja na początku lat 70., będąca wynikiem kryzysu naftowego wywołanego przez państwa OPEC, a także powiększający się deficyt budżetów państwowych pokazały, że większości gospodarek nie stać na państwo opiekuńcze. Stąd reakcja Nowej Prawicy w latach 80. przeciwko państwu opiekuńczemu, zainicjowana przez M. Thatcher i R. Reagana, i popularność podaźowej strony gospodarki. Również krytycznie wobec nadmiernego, bezpośredniego zaangażowania państwa w gospodarkę opowiedziały się: szkoła wyboru publicznego, szkoła austriacka, libertarianie, a także przedstawiciele szkoły teorii sprawiedliwości.

Lata 80. XX w. dopuściły do głosu sceptyków interwencjonizmu państwowego – szkoły austriackiej z F. von Hayekiem na czele oraz przedstawiciele szkoły wyboru publicznego. Zadaniem państwa, według szkoły wyboru publicznego, jest nałożenie prawnych reguł gry, które umożliwiłyby prawidłowe funkcjonowanie rynków, a jednostkom – właściwe postępowanie²³. Aktywność państwa wskazana jest wyłącznie w sytuacji, gdy mechanizm rynkowy oferuje droższe rozwiązania niż koszt działań podjętych przez państwo. J. Buchanan wraz z G. Tullockiem w rozprawie *Rachunek zgody* (ang. *The calculus of consent*) uważali, że rolę współczesnego państwa może ograniczyć wyłącznie umowa prawna, regulująca zakres działań i funkcji państwa, jaką jest konstytucja²⁴. Podkreślali, że decyzje polityków są uwarunkowane takimi czynnikami, jak prawdopodobieństwo reelekcji, poparcie partyjne oraz uzyskanie publicznej akceptacji, gdyż te czynniki będą również warunkować maksymalizację ich użyteczności. Przedstawiciele szkoły wyboru publicznego wymienili konkretne dziedziny, na które państwo powinno wydatkować środki publiczne. Były to: obrona zewnętrzna kraju, bezpieczeństwo wewnętrzne, rozwój infrastruktury, ochrona ekologiczna kraju, modernizacja rolnictwa oraz wspieranie nowych gałęzi przemysłu, wymagających wysokich nakładów na badania i rozwój.

Zdecydowanymi przeciwnikami zaangażowania państwa w procesy gospodarcze byli również ekonomiści należący do tzw. szkoły austriackiej, a przede wszystkim F. von Hayek. Zgodnie z jego poglądami najważniejszymi wartościami są wolność, równość i sprawiedliwość. To właśnie one przyczyniają się do tworzenia harmonijnej

---

²³ K. Horn, *Roads to wisdom. Conversations within Nobel Laureates in economics*, Edward Elgar Publishing Inc., Northampton 2009, s. 87.

²⁴ Szerzej: J. Buchanan, *The political economy of the welfare state*, The Industrial Institute for Economic and Social Research, Sztokholm 1988, s. 15–20.

gospodarki, której podstawą jest wolny rynek oraz konkurencja. Najistotniejszym obowiązkiem państwa jest egzekwowalność umów²⁵. Państwo nie posiada takiej ilości informacji, aby społeczeństwo odniosło większe korzyści poprzez działania państwa, aniżeli przez siły rynkowe i informacje zawarte w cenach. Zaznaczał, że im bardziej państwo będzie angażować się w życie społeczno-gospodarcze, tym bardziej będzie mogło nadzorować inne sfery życia obywateli, co może prowadzić do tyranii politycznej²⁶. Wśród negatywnych konsekwencji zaangażowania państwa w życie społeczno-gospodarcze wymieniał zwiększającą się inflację, niestabilność systemu walutowego, rozrost aparatu biurokratycznego, a tym samym daremność działań mających na celu zmniejszenie ubóstwa oraz wyrównanie szans w społeczeństwie.

Z kolei według L. von Misesa nadrzędnym celem państwa powinno być zapewnianie sprawiedliwości²⁷. L. von Mises odrzucił ideę gospodarki mieszanej, łączącej cechy wolnego rynku oraz socjalizmu²⁸. Skrytykował takie działania państwa, jak ustalenie płacy minimalnej, uleganie strajkom organizowanym przez związki zawodowe, a także zasiłki dla bezrobotnych. Interwencjonizm to według niego system procedur niszczących gospodarkę rynkową, hamujący produkcję, zakłócający strukturę cen na rynku, przyczyniający się do większego bezrobocia, tworzenia monopolu i niepokoju społecznych²⁹.

Oponentami uczestnictwa państwa w życiu społeczno-gospodarczym byli również libertarianie. Ich główny przedstawiciel M. Rothbard sprzeciwiał się przypisywaniu państwu odpowiedzialności za zapewnienie bezpieczeństwa narodowego oraz infrastruktury, ponieważ wszystkie te działania są związane z ryzykiem pojawienia się dążeń monopolistycznych. Zwiększenie aktywności państwa uważał za nieetyczne i powodujące chaos i stagnację³⁰. Obiektem szczególnej krytyki M. Rothbarda był system szkolnictwa publicznego, opieki społecznej oraz system podatkowy³¹. Twierdził, że na wolnym rynku zachodzi pełna harmonia interesów i każda jednostka ma szansę zwiększać swoją użyteczność. Wraz z pojawieniem się państwa harmonia

---

²⁵ G. O'Discroll, L. Hopkins, *The Case for Market-based Regulations*, „Cato Journal” 2006, vol. 26, nr 3.

²⁶ P.J. Boettke, *On reading Hayek: choice, consequences and The Road to Serfdom*, European Journal of Political Economy 2005, vol. 21, s. 1042–1053.

²⁷ L. von Mises, *Interventionism. An Economic Analysis*, Liberty Fund, Indianapolis 2011, s. 14.

²⁸ Szerzej: J.M. Cobin, *A primer on modern themes in free market economics and policy*, Universal Publishers, Parkland 1999, s. 169.

²⁹ Szerzej: L. von Mises, *Interventionism...*, op.cit., s. 93–95.

³⁰ M. Rothbard, *Man, Economy, and State. A Treatise on Economic Principles*, Ludwig von Mises Institute, Auburn Alabama 2004, s. 875.

³¹ Szerzej: Ibidem, s. 880.

ta jest zaburzona na korzyść określonych grup społecznych. Wskazywał na obowiązek państwa dotyczący prawodawstwa, ochrony i egzekwowania kontraktów oraz występowania w roli arbitra.

Z kolei teoria sprawiedliwości spopularyzowana przez R. Nozicka w dziele *Anarchia, państwo, utopia* opowiada się za państwem minimalnym, zapewniającym obywatelom bezpieczeństwo³². W minimalnym państwie wykluczona zostaje pomoc dla najuboższych warstw społeczeństwa oraz powszechna edukacja. Zadania te powinno spełniać nie państwo, lecz klasa ludzi bogatych, którzy mają obowiązek moralny prowadzić działalność filantropijną. R. Nozick w państwie minimalnym uznaje pozostałe funkcje państwa za naruszające prawa obywateli.

Kolejną, alternatywną do keynesizmu ideą jest sformułowana przez J. Schumpetera (ang. *the Schumpeterian workfare state*) koncepcja państwa opartego na pracy, innowacji, elastyczności oraz gospodarczej konkurencyjności, promującej aktywność rynku. Uważał, że II poł. XX w. to nie jest wolny kapitalizm, lecz kapitalizm „spętany” przez sektor publiczny³³. J. Schumpeter w swoim dziele *Kapitalizm, socjalizm, demokracja* odrzucił jednak leseferyzm, gdyż obecność państwa w społeczeństwie kapitalistycznym uważał za naturalną. Utrzymywał, że gospodarka rynkowa nie może funkcjonować bez sektora publicznego oraz odpowiedniego systemu podatkowego³⁴.

Profesor S. Owsiak uważa, że źródłem kryzysu finansowego jest neoliberalizm oraz bezgraniczna wolność gospodarcza. Neoliberalizm ma pozytywny wpływ w przypadku tradycyjnej działalności człowieka, jednak nie sprawdził się w przypadku mało przejrzystego sektora finansowego. W sytuacji kryzysu państwo jest tą instytucją, która dzięki środkom publicznym zmuszona była do podjęcia działań niwelujących nieodpowiedzialne zachowania instytucji finansowych (zwłaszcza banków inwestycyjnych). Zaznaczył również, że takie czynniki, jak brak dyscypliny fiskalnej oraz nadwyżki wydatków nad przychodami w czasie dobrej koniunktury mogą oznaczać poważne problemy w finansach publicznych w długim okresie³⁵.

³² W. Kymlicka, *Współczesna filozofia polityczna*, Fundacja Aletheia, Warszawa 2009, s. 137.

³³ A. Glapiński, *Kapitalizm, demokracja i kryzys państwa podatków*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2004, s. 203.

³⁴ Szerzej: B. Clark, *Political economy. A comparative approach*, Praeger Publishers, Westport 1998, s. 76.

³⁵ Szerzej: S. Owsiak, *Społeczny...*, op.cit.

4. Podsumowanie

Ten z natury rzeczy, bez względu na charakter artykułu, ograniczony przegląd doktryn ekonomicznych dotyczących roli państwa jest konieczny głównie ze względu na to, iż właśnie ich niedostosowanie do dynamicznej rzeczywistości stało się źródłem kryzysu zarówno lat 30. XX w., jak i obecnego, ciągle jeszcze trwającego i bardzo uporczywego załamania finansowo-zadłużeniowo-gospodarczego. Wobec przytoczonych różnych koncepcji można zauważyć, że rolę państwa warunkuje aktualna kondycja gospodarki i szoki podażowe (np. perturbacje na rynkach finansowych, ceny ropy, konflikty zbrojne, kryzys migracyjny). Zdefiniowanie zakresu uczestnictwa państwa w życiu społeczno-gospodarczym jest bardzo trudne ze względu na jego wielostronne uwarunkowanie w zglobalizowanym świecie. Stan dzisiejszy jest pochodną wydarzeń i decyzji z przeszłości, a także uwarunkowań społeczno-kulturowych³⁶. Elektorat może zażądać określonych działań od państwa. Pomińnięcie oczekiwań wyborców mogłoby zachwiać ładem społecznym, a przecież jego utrzymanie stanowi jedno z nadrzędnych zadań państwa³⁷.

Można zauważyć, że większość ekonomistów zgadza się co do tego, iż głównymi zadaniami państwa jest zapewnienie prawodawstwa i bezpieczeństwa. Z pewnością jednak żadne ekstremum nie jest stanem prawidłowym³⁸. Ani etatyzm z keynesizmem na czele, ani dogmatyczny liberalizm nie poradziły sobie jak dotąd ze złożonością współczesnej rzeczywistości społeczno-gospodarczej³⁹. Stosowane dotychczas modele nie są adekwatne do dynamicznie zmieniającego się otoczenia zewnętrznego. Być może fundamentalizm rynkowy stanowił trafne rozwiązanie w kontekście wzrostu gospodarczego, jednak nie jest on odpowiedni wobec aktualnych okoliczności: narastających nierówności społecznych, zarówno dochodowych, jaki i nierówności w dostępie do edukacji oraz ochrony zdrowia, determinujących jakość życia. Co więcej, nie daje on możliwości efektywnego funkcjonowania gospodarki w warunkach globalnego zadłużenia. Największym wyzwaniem stojącym przed teoretykami i praktykami po latach kryzysu wydaje się być możliwie czytelna

³⁶ Szerzej: V. Tanzi, *Dollars, Euros, and Debt. How we got into the fiscal crisis, and how we get out of it*, Palgrave Macmillan, Londyn 2013, s. 152–154.

³⁷ J.A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism & Democracy*, Routledge, Londyn 1999, s. 105.

³⁸ E. Garret, E. Graddy, H.E. Jackson, *Fiscal challenges. An interdisciplinary approach to budget policy*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.

³⁹ Por. W. Ziółkowska, *Alokacyjna funkcja finansów publicznych a zrównoważony rozwój*, w: *Rzecz o rozwoju nauki o finansach. Stan obecny i pożądanym kierunki jej ewolucji*, red. J. Ostaszewski, E. Kosycarz, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2014.

i spójna konceptualizacja zrównoważonego rozwoju, efektywna jego eksploatacja i predykcja na płaszczyźnie gospodarczej, społecznej i ekologicznej, na podstawie ładu etyczno-moralnego, szczególnie w warunkach dynamicznie zmieniającego się otoczenia zewnętrznego.

Bibliografia

1. Boettke P.J., *On reading Hayek: choice, consequences and The Road to Serfdom*, „European Journal of Political Economy” 2005, vol. 21.
2. Buchanan J., *The political economy of the welfare state*, The Industrial Institute for Economic and Social Research, Sztokholm 1988.
3. Clark B., *Political economy. A comparative approach*, Praeger Publishers, Westport 1998.
4. Cobin J.M., *A primer on modern themes in free market economics and policy*, Universal Publishers, Parkland 1999.
5. Czekaj J., Owsiak S., *O potrzebie rewizji paradygmatu o autonomii polityki monetarnej i polityki fiskalnej*, w: *W kierunku nowego ładu świata finansów*, red. J. Nowakowski, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2015.
6. *Economics for an imperfect world*, eds. R. Arnott, B. Greenwald, R. Kanbur, B. Nalebuff, The Massachusetts Institute of Technology, Londyn 2003.
7. Garret E., Graddy E., Jackson H.E., *Fiscal challenges. An interdisciplinary approach to budget policy*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.
8. Glapiński A., *Kapitalizm, demokracja i kryzys państwa podatków*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2004.
9. *Government and markets: toward a new theory of regulation*, eds. E. Balleisen, D. Moss, Cambridge University Press, Nowy Jork 2009.
10. Horn K., *Roads to wisdom. Conversations within Nobel Laureates in economics*, Edward Elgar Publishing Inc., Northampton 2009.
11. Krugman P., *The Conscience of a Liberal*, W.W. Norton & Company, Nowy Jork 2007.
12. Kymlicka W., *Współczesna filozofia polityczna*, Fundacja Aletheia, Warszawa 2009.
13. Mises L. von, *Interventionism. An Economic Analysis*, Liberty Fund, Indianapolis 2011.
14. O'Discroll G., Hopkins L., *The Case for Market-based Regulations*, „Cato Journal” 2006, vol. 26, nr 3.
15. Olson M., *The rise and decline of nations. Economic growth, stagflation and social rigidities*, Yale University Press, New Haven, Londyn 1982.

16. Owsiak S., *Społeczny wymiar kryzysu – lekcja dla przyszłości*, http://www.pte.pl/pliki/2/11/Artykul_SOwsiak.pdf, wrzesień 2015.
17. Piketty T., *Kapitał w XXI w.*, Wydawnictwo Krytyka Polityczna, Warszawa 2015.
18. Ptak P., *Ile państwa w gospodarce? Milton Friedman o ekonomicznej roli państwa*, C.H. Beck, Warszawa 2008.
19. *Regulowana gospodarka rynkowa. Wybór materiałów do studiowania polityki gospodarczej*, red. U. Kalina-Prasznic, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2007.
20. Rothbard M., *Man, Economy, and State. A Treatise on Economic Principles*, Ludvig von Mises Institute, Auburn Alabama 2004.
21. Schumpeter J.A., *Capitalism, Socialism & Democracy*, Routledge, Londyn 1999.
22. Stiglitz J., *Globalization and its discontents*, Penguin Books, Londyn 2002.
23. Tanzi V., *Dollars, Euros, and Debt. How we got into the fiscal crisis, and how we get out of it*, Palgrave Macmillan, Londyn 2013.
24. Tanzi V., *Government versus market. The changing economic role of the state*, Cambridge University Press, Nowy Jork 2011.
25. *The political theory of John Gray*, eds. J. Horton, G. Newey, Taylor & Francis Group, Londyn, Nowy Jork 2007.
26. Ziółkowska W., *Alokacyjna funkcja finansów publicznych a zrównoważony rozwój*, w: *Rozwój nauki o finansach. Stan obecny i pożądane kierunki jej ewolucji*, red. J. Ostaszewski, E. Kosycarz, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2014.
27. Ziółkowska W., *Niektóre aspekty finansów publicznych i zrównoważonego rozwoju w Unii Europejskiej*, w: *Finanse w polityce makroekonomicznej państwa*, red. S. Owsiak, Wydawnictwo UE w Krakowie, Kraków 2014.

Outline of Evolution of Role of State in Socio-Political Life and Modern Trends

---

Summary

The last financial/debt economic crisis showed that the ideas of neoliberalism did not come true. A wrongly understood freedom of management led to the growth in inequality not only among countries but also among social groups. Furthermore, it created favourable conditions for pathological phenomena on poorly supervised financial markets. The article attempts to sum up the current tendencies in the role of state in the modern economy as well as the trends which became popular in the

second half of the 20th century. While in the 20th century neoliberal ideas were popular, the beginning of the 21st century sees their criticism. The article includes ideas presented by monetarists as well as representatives of the public choice theory, the Austrian school, libertarianism, supply economy and also minimal state followers. The outline of evolution of the role of state in socio-economic life presented in the article indicates that its role has not been determined only by the present condition of economy but also by the past events.

Keywords: neoliberalism, financial debt economic crisis, role of state in economy

---